

BARTHA ÁKOS

Lelátók népe

Sztancsik Richárd: Városok, stadionok, kocsmák, Underground
Kiadó, 2013, 400 p.

James Bannon 2013-ban mindent vitt. A Milwall-huligánok közé beépült fedett rendőr története huszonöt év elteltével vált bestsellerré, a lelátók világa iránt érdeklődők kötelező olvasmányává. Sikere nemcsak a szigetországból, de hazánkban is átütő: internetes bloggereként első vonalbeli sportújságírókon át népszerű humoristáig terjed a laudálók sora.¹ Míg egy jó sztoriból – húsz évvel a gyengécske filmverziót (Személyazonosság) követően – összedobtak egy szép eladási számokat produkáló, egyébiránt meglehetősen közepszerű könyvet a nyolcvanas évek mára letűnt brit football-huliganizmusáról, addig az Underground Kiadó gondozásában a kertek alatt napvilágot látott a mai magyar „rögvalóság”. A magamfajta könyvmoly lelkének már az is jóleső érzés, hogy ezt a négyszáz oldalas szociográfiát nemigen lehet két délután alatt kivégezni (ellentétben a tőmondataival, kínos fordítási bakijaival és tipográfiájával vélhetően a honi funkcionális analfabéták népes taborát megcélzó huligánkrónikával). Sztancsik Richárd – a témában benne élő szerző – ráadásul jól bánik a betűkkel, így aki valamelyest kapcsolódik a magyar football „szürreálisan szép” világhoz, remekül fog szórakozni (ami az emlékéllítés mellett egyébként fő célja a könyvnek).

Pedig a számtalan epitheton ornans-szal büszkélkedő témakört legkevésbé sem a szórakoztatóirodalommal szokták párhuzamba állítani, sokkal inkább a hazánkban komoly historikummal bíró hanyatlástörténetekkel.² Ha mindezt klubszintre vetítjük, kiélezett küzdelem indulhat a footballunk vesztese dicső címért, ám a dobogóra mindenképp oda kell érnie Puskás, Tichy és Détári egykori csapatának, a Honvédnak (a hátsó borítón olvasható ismérvek: „fokozatos lecsúszás, fogyatkozó nézőközönség, csőd, kiesés, bundák, perek, unott játékosok, unott szurkolók”). Mégis van néhány tucat ember, akik életüket e milió köré szervezik, ráadásul önként, szórakozásból. Normális dolog ez? Csak annyira, amennyire maga a közeg. De hát mit lehet tenni, ha az ember nem Barcelonában, vagy Londonban született és történetesen footballkedvelő? Kicsit kicsi, kicsit savanyú, de legalább a miénk, mondhatnánk

¹Bannon, James, A beépített huligán. Kettős életem igaz története: fedett zsaruként a rettegett Millwalnál, Candover, 2013. Az elismerő ajánlások a hátsó borítón olvashatóak, többek közt a „Milwall-ultrák”-ról értekező Ch. Gáll András sportújságíróé (!) is.

²Lásd: Csunderlik Péter, Miért beteg? Szekfű Gyula és Véghe Antal hanyatlástörténeti párhuzamai, Kommentár, 2012/6, 54–64.

Szurgent Lajos könyv eleji idézete nyomán Pelikán elvtárssal, bárminemű fociológiai áthallás nélkül, savanyú helyett inkább keserűdes öniróniával.

Elsősorban tehát a fővárosi vörös–feketéről szól ez a könyv; pontosabban egy baráti társaságból alakuló, válogatott meccsre is járó 10–15 fős csoporton keresztül szűrünk rá a kétezres évek magyar szurkolói kultúrájára. A rajzolt tabló szerint ez a világ egyszerre primitív, kifinomult és szürreális. Primitív, amennyiben a viselkedési normák szélsőséges szabadossága jellemzi, kifinomult, mivel a lelátói kultúra íratlan, ám szigorú szabályok mentén szerveződik és szürreális, mint maga a miliő, ami körüllengi „az ólálkodó semmit”. A kívülállók mindennek csupán a legdurvább felületével találkoznak (tévéközvetítések által), nem tudván, milyen szervezés szükségeltetik egy koreográfia megvalósításához, vagy hogy mi szabja meg a kerítésre kikerülő drapériák rendjét. Bár a kötetből a nyers vulgaritás sem idegen (érthetően), a szerző érdekes módon mintha kissé túlstilizálná főhősei monológjait/párbeszédeit, nem egészen életszerű kocsmajeleneteket produkálva helyenként (például egy többoldalas meccs–színház metaforával). E vadhajtásokat leszámítva azonban éppen a kifinomult stíluskészség teszi hiteles, mégis szórakoztató olvasmánnyá a Városok, stadionok, kocsmák című munkát, hiszen az (ön)irónia, a szarkazmus, az abszurd, vagy a groteszk ismerete nélkül aligha lehet hitelesen megjeleníteni egy hétköznapi délutáni tuzséri kupakirándulást.

A huszonhat fejezetre tagolt mű már (merjünk nagyok lenni) narratopoétikai szempontból is figyelemre méltó, amennyiben az önálló kis történetekként is megálló fejezetekben mindig más perspektívájából ismerjük meg a néhol ismétlődő eseményeket. Vélhetően ez a megoldás a szurkolói társadalom sokszínűségét hivatott demonstrálni, másrészt a cselekményeket maga is átélő szerzőt is segíti a távolságtartásban, olyan kényes kérdésekben, mint a szurkolók politikai preferenciái, a rasszizmus, az antiszemitizmus, vagy úgy általában a szélsőjobboldali eszmék (melynek lelátói létét Sztancsik nem tagadja, ám bagatellizálja). Figyelemreméltó önreflexivitásra vall, ahogyan az ultrák önértelmezéséhez fog: *„A lelátók utolsó megmaradt gerillái, a csapat lelke, a hatalom által eltaposni kívánt másként gondolkodók – ahogy a kemény mag szereti magát láttatni. Ők persze pontosan tudják a valódi okokat: az omladozó stadionok, lepusztult WC-k tartották és tartják távol a családokat, no meg a focinktól gyorsuló ütemben távolodó nemzetközi elit. Majd az ugyanolyan gyorsan minket leahagyó nemzetközi középmezőny. A brutális rendőrök, korrupt politikusok, klubelnökök, bundázó focisták csupán hab voltak a tortán. Akik szerettek politizálni, azok a fenti felsorolás elé, vagy mögé még tetszés szerint beillesztették azt, hogy »zsidó«, vagy »kommunista.«” (35)³*

A sztereotípiák megbontásának ez a módja, a nézőpontok megsokszorozása a sokféle kulturális hatásnak kitett közeg bemutatására és a szerteágazó motivációk értelmezésére is képes. A közeg valóban sokrétű, mind iskolázottsága, mind származása szerint. Kulturális antropológusok csemegéje lehet például egyik hősünk büszkén vállalt lengyel–kőbányai kettős identitása, de az időnként erős palóc nyelvjárásra váltó nógrádi kolléga sem egyszerű képlet. A szociolingvisták a külön

³Hasonlóan szenttelen és fanyar, ám aprólékosabban kidolgozott az MLSZ-intézkedések társadalmi szétszűremlésének és politikummá válásának szellemes bemutatása a könyvben (242–243).

tárgyalt drukkerargónak örülhetnek: „Adtátok a boxot? Nem adtátok, mert a kékek mögül ment a szájkarate. Pedig a figyelőembereitek is ott voltak, tudtak volna adni kontaktot. Megint csak sálasokat kérdeztek fel. Mindig csak az egerés és a lepattanózás...” (51) A szerző a mediális váltásokra is nagy hangsúlyt helyezve az interneten szerveződő szurkolói csoport számos eseményét chatboxokon keresztül, netes „gettónyelven” jeleníti meg, hosszasan értelmezve a jelenséget. Az idegenségtapasztalatok megsokszorozódására egyébiránt végigkíséri a kötetet, hiszen női szemszögből is megismerhetjük a lelátók férfias világát, sőt a kispestiekkal vitriolosan kritikus újpesti és fradista „vendégszerzőknek” is teret enged a mű (a fent említett narrátor-váltással).

Kétségkívül „tényirodalommal” állunk tehát szemben (ritka szerencsétlen kifejezés), annak minden hozadékával. Itt van mindjárt a valóságreferencia kérdése, mely már a harmincas évek szociográfiáinak is sajátos játékeret engedett. Sztancsik csak evidens esetekben (pl.: klubok) nevesíti a szereplőket és tereket, bár a beavatottak nyilván tudják, kit takar az „Oszlopi”, vagy a „Szivacs” elnevezés. A szerző titkosítása érthető és arányos: nagyobb mérvű, mint Illyésé (Puszták népe), ám nem éri el a Nagy Lajos-i szintet (Kiskunhalom⁴), megkímélve az olvasót, hogy – mondjuk – a „Budapest FC” kék–sárga szurkolóit kelljen követnie valamely fiktív tájra. Kár is lenne ezekért a valós túságért, melyekből bőven jut a kötetbe: Wronki, Kisinyov, Bosznia, Hamburg, Dunaszerdahely, Csíkszereda, hogy a hazai kiruccanásokat ne is említsem. A futball határtalansága valóságos road movie-vá szabdalja a könyvet, de ez csak előnyére válik a szövegnek, hiszen ekképp lehetővé válik a futballnál komolyabb kérdések érintése is (már ha hiszünk ilyenekben Bill Shankly után). Probléma-centrikusan, mégis olvasmányosan kerülnek terítékre a fiatalok gondjai, a határon túli magyarság anyaországi kapcsolatai, a honi politikai kultúra, a média, Budapest és a cigányság helyzete stb.⁵ Bőven és őszintének tűnően olvashatunk a társadalmi konvenciókat ideiglenesen felfüggesztő utakról, a benzinkúti „fosztásokról”, de bepillantást nyerhetünk a spontán balhék láncreakciószerű mechanizmusaiba és a szervezett utcai harcok kívülállóik számára rejtett etikettjébe is.

Végezetül még egy szempontról szólnunk kell. Noha a felsőoktatás kiszélesedése, tömegoktatássá válása, másrészt a lelátókon az utóbbi két évtizedben szocializálódó, több markáns alcsoportha bomló szurkolói társadalom óvatosságra int a proletarizálódó stadionok rémképe iránt, a ma Magyarországon általánosan elfogadott sztereotípiá szerinti az aktív szurkolók aluliskolázottak. Jelen kötet nem erősíti a fenti mítoszt. Sztancsik hőseinek jelentékeny hányada egyetemista, vagy egyetemistát végzett (például közgazdász), a szerző hosszasan tárgyalja az egyetemista lét „fáradalmait”, a hallgatói önkormányzat korrupszóját, egyes szereplői pedig haikuban és limerickben latolgatják a válogatott meccs esélyeit az interneten, ha épp nem József Attila

⁴A Kiskunhalom fiktív név, Nagy Lajos szociográfiája szülőfalujában, Apostagon játszódik.

⁵Példa gyanánt idézem egy cigánycsaláddal történő közös utazás utózöngéjét: „Azért az szép dolog, hogy a hozzánk látogató turisták első benyomása hazánkról szerencsés esetben olyan biztonságérzetet eredményez, mintha Bogota felett nyílna ki az éjiörményük. Nebéz eldönteni, hogy vajon a Nyugati, a Keleti, Kóki a leglehangolóbb, legkoszosabb pályaudvara Budapestnek. (...) – Robadt, büdös cigányok! – viczorogja egy csimbókos szakállú, két teli szatyrot maga után hurcoló tróger a busz után. Izgadság és vízelet szaga csapja meg az orrunkat, ahogy a szél felénk hozza a szagát.” (39)

parafrázissal „mértatják” az aktuális szövetségi kapitányt („*Sándor végül homokos / Szomorú kispadra ér / Szétnéz merengve és okos / Fejével biccent, nem remél*”, 391). Lehet, hogy nem ez az általános tendencia, de mindenképpen óvatosságra (és további kutatásokra) int.

Összességében a kötet éppen azt tudja, amit a harmincas évek nagy szociográfái – csak éppen kicsiben. Itt nem milliók jogfosztottságáról, hanem egy sajátos rend szerint működő, hagyományaihoz és extrémításaihoz makacsul ragaszkodó, országos viszonylatban néhány ezer embert érintő szubkultúráról szól a történet. Mindazonáltal a Városok, stadionok, kocsmák címe ellenére túlmutat e szurkolói szentháromságon és a szubkulturális perspektíván, amennyiben országokon átnyúló keresztmetszet nyújt számos más kérdésről is. A szerző – hasonlóképpen, mint a népi írók – azért tudta megragadni e sajátos világot, mert képes volt kívülről tekinteni rá, továbbá mert egyszerre volt birtokában a hitelességet szavatoló élményeknek, tapasztalatoknak és az ezek színvonalas megfogalmazásához szükséges nyelvi, írói képességeknek. Több figyelmet érdemlő szövege határozottan jobban teljesít angol exkollégája visszaemlékezésénél. A labda a mi térfelünkön pattog – már ha olvassuk a játékot.